

СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ІНТЕГРАЛЬНІ ІНДЕКСИ ЙОГО ОЦІНКИ

*Методичні вказівки
до практичного заняття
для студентів спеціальностей
222 «Медицина», 228 «Педіатрія» з дисципліни
«Соціальна медицина, громадське здоров'я»
(Громадське здоров'я)*

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
Харківський національний медичний університет

СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ІНТЕГРАЛЬНІ ІНДЕКСИ ЙОГО ОЦІНКИ

*Методичні вказівки
до практичного заняття
для студентів спеціальностей
222 «Медицина», 228 «Педіатрія» з дисципліни
«Соціальна медицина, громадське здоров'я»
(Громадське здоров'я)*

Затверджено
Вченою радою ХНМУ.
Протокол № 4 від 18.06.2020.

Харків
ХНМУ
2020

Соціальне благополуччя та інтегральні індекси його оцінки : метод. вказ. до практ. заняття для студентів спеціальностей 222 «Медицина», 228 «Педіатрія» з дисципліни «Соціальна медицина, громадське здоров'я» (Громадське здоров'я) / упоряд. В. А. Огнєв, І.А. Чухно. – Харків : ХНМУ, 2020. – 20 с.

Упорядники   В. А. Огнєв
                            І. А. Чухно

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Мета заняття: засвоєння студентами інтегральних методів оцінки соціального благополуччя населення на популяційному та індивідуальному рівнях.

Знати:

➤ **програмні питання:**

– основні терміни, визначення, історію, сутність соціального благополуччя населення як статистичного поняття;

– особливості соціального благополуччя людини і соціального благополуччя суспільства;

– структуру соціального благополуччя і взаємозв'язок між структурними елементами;

– інтегральні, системні, комплексні показники оцінки соціального благополуччя: індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index), Світове опитування Gallup (Gallup World Poll), рейтинг «Індексу кращого життя» («OECD Better Life Index») та ін.;

– поняття «рівень і якість життя», їх зміст і значення;

– зовнішні та внутрішні фактори, які дозволяють досягти високого соціального благополуччя;

– роль соціального здоров'я, соціальної згуртованості, успіху людини і суспільства, щастя та ін. в забезпеченні соціального благополуччя.

Вміти:

– визначати і аналізувати показники і індекси соціального благополуччя людини і суспільства.

Рекомендована література

Базова

1. Громадське здоров'я : підручник для студентів вищих мед. навч. закладів / В. Ф. Москаленко, О. П. Гульчій, Т. С. Грузева [та ін.]. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – С. 18–44; 45–70; 71–80; 97–100.

2. Власова А. А. Современные теории социального благополучия : учеб.-метод. пособие / А. А. Власова, Е. В. Дворникова, А. В. Кошелева : Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль : ЯрГУ, 2017. – 48 с.

3. Современные теории социального благополучия : учеб. пособие / Л. М. Билалова, З. К. Гареева, О. М. Иванова, Т. А. Черникова. – Москва : Изд. дом Академии Естествознания, 2016. – 128 с.

4. Методичні матеріали кафедри.

5. Лекційний курс кафедри.

Допоміжна

1. Gallup Inc., Healthways Inc. State of global well-being. Results of the Gallup-Healthways Global well-being index, 2014.

2. Хартер Дж. Все отлично! Пять элементов благополучия – Дж. Хартер, Т. Рат. – Москва : Альпина Паблицер, 2015.

3. Михнов А. В. Уровень жизни населения России и стран мира в 2015 году // Деловая жизнь. – 2015. – № 23.
4. <http://happuplanetindex.org/> (дата звернення: 05.03.2017).
5. Мерзлякова И. В. Социальные регуляторы благополучия человека и общества / И. В. Мерзлякова // Гуманитарный вектор. Сер.: Педагогика, психология. – 2010. – № 1. – С. 179–187.
6. Gallup World Poll. Gallup Media. URL: <https://worldview.gallup.com/default.aspx> (дата звернення: 05.03.2017).
7. OECD Better life index. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/> (дата звернення: 05.03.2017).
8. Сергеева Т. Б. Социальное здоровье: философский аспект : учеб. пособие / Т. Б. Сергеева. – Ставрополь : СГМА, 2003. – 44 с.
9. Словарь по этике / под ред. И. С. Кона. – Москва : Высшая школа, 1981. – 340 с.
10. Дубко Е. Л. Идеал, справедливость, счастье / Е. Л. Дубко, В. А. Титов. – Москва : Изд-во МГУ, 1989. – 57 с.
11. Аргайл. М. Психология счастья / М. Аргайл. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 271 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://i.booksgid.com/web/online/11075> (дата звернення: 20.04.2014).

Інформаційні ресурси

1. U.S. National Library of Medicine – Национальная медицинская библиотека США – <http://www.nlm.nih.gov/>
2. Государственная научно-педагогическая библиотека Украины им. В.О. Сухомлинского – <http://www.dnpb.gov.ua/>
3. Научная библиотека Харьковского национального медицинского университета – <http://libr.knmu.edu.ua/index.php/biblioteki>
4. Научная педагогическая библиотека им. К.Д. Ушинского Российской академии образования – <http://www.gnpbu.ru/>
5. Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского – <http://www.nbuv.gov.ua/>
6. Национальная научная медицинская библиотека Украины – <http://www.library.gov.ua/>
7. Харьковская государственная научная библиотека им. В.Г. Короленка – <http://korolenko.kharkov.com>
8. Центральная библиотека Пушкинского научного центра РАН – <http://cbp.iteb.psn.ru/library/default.html>
9. Центральная научная медицинская библиотека Первого Московского государственного медицинского университета им. И.М. Сеченова – <http://elibrary.ru/defaultx.asp>

ОСНОВНИЙ ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАНЯТТЯ

1. Термінологія соціального благополуччя та принципи соціальної держави

В світовій практиці питанням соціального благополуччя останнім часом надається все більша увага, що зумовлюється розвитком нашої цивілізації та посиленням уваги до підвищення рівня і якості життя населення, створення умов для соціальної реалізації та розвитку людей і формування на цій основі потенціалу розвитку як окремих країн, так і людства в цілому. Відповідно до Конституції, Україна є соціальною державою, що передбачає необхідність здійснення відповідної державної політики, спрямованої на поступальне покращання умов життя населення, зростання добробуту та благополуччя в суспільстві, формування задоволеності населення власним життям. Окрім того, зауважимо, що в Україні, починаючи з 2016 р., відбувається становлення системи громадського здоров'я, в якій поняття соціального благополуччя та його досягнення займають значне місце. Зважаючи на це, дослідження проблеми соціального благополуччя, його складових, оцінка його стану в нашій державі та визначення місця України за даним показником серед інших держав є вкрай важливими та актуальними.

Сам термін «соціальне благополуччя» можна пояснити наступним чином: *соціальне* – як «має відношення до людської спільноти», *благополуччя* – як, «спокійне, щасливе життя в достатку, повна забезпеченість», «спокійний плін життя, яке не порушується бідами, невдачами», «достаток, матеріальна забезпеченість», «стан людини або об'єктивна ситуація, коли у людини є все те, що сприятливо характеризує її життя в очах оточуючих, близьких і її самої».

В сучасних умовах розвинені країни прагнуть створити моделі соціальних держав. Поняття «соціальна держава» вперше вжив в *1850 році Лоренц фон Штейн*. Він включив в перелік функцій держави «підтримку абсолютної рівності в правах для всіх суспільних класів, для окремої особистості, що самовизначається, за допомогою своєї влади». Держава, за Штейном, має сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, бо в кінцевому підсумку розвиток одного виступає умовою розвитку іншого, і саме в цьому сенсі йдеться про соціальну державу.

У сучасному розумінні соціальна держава (нім. Sozialstaat) – модель держави, політика якої спрямована на перерозподіл матеріальних благ відповідно до принципу соціальної справедливості заради досягнення кожним громадянином гідного рівня життя, згладжування соціальних відмінностей і допомоги нужденним.

Соціальна держава має наступні характеристики:

– людина, її життя, права, свободи і гідність є найвищою цінністю;

– внутрішня і зовнішня політика соціальної держави спрямована не на реалізацію загальнонаціональних, корпоративних інтересів, а на захист прав і свобод, законних інтересів і гідних умов життя людини;

– забезпечення соціальної орієнтованості як державного, так і приватного сектора економіки;

– соціально справедливий характер кожного управлінського рішення;

– активна соціальна політика, яка заснована на взаємній соціальній відповідальності;

– турбота про економічну безпеку людини;

– гарантія справедливого розподілу національних багатств;

– розвиток громадянського суспільства, зміцнення авторитету і значимості кожного його інституту.

В основі соціальної держави знаходяться такі **принципи**, як *соціальний добробут, соціальна справедливість, соціальна рівність; забезпечення соціальних гарантій та ін.*

У соціальній державі існує інфраструктура надання соціальних послуг. Безпека в сфері надання соціальних послуг визначає реальну ефективність і дієвість тих організацій та інститутів, які створюються державою для надання послуг. Питання безпеки соціальних послуг (включаючи їх повноту, продуктивність, відсутність негативних наслідків) відіграють важливу роль у забезпеченні соціального благополуччя і підвищенні якості життя людей. Якість послуг соціального обслуговування регламентується державними стандартами.

Сутність соціальної держави піддається переосмисленню: в сучасних умовах вона розглядається не просто як рятівник, підтримуюча сила, а й як «активуючий» механізм, в якому пріоритет віддається досягненню рівності можливостей і використанню соціальних і особистісних потенціалів. Метою соціальної держави є створення активного, справедливого і соціально згуртованого суспільства.

Поєднання економічних і соціальних цілей і пріоритетів розвитку завжди було в центрі уваги сучасного європейського суспільства. Економічний розвиток повинен йти на користь соціальному вирівнюванню. У той же час соціальна справедливість і соціальне вирівнювання можуть піти на користь економічному розвитку. Концепція соціальної згуртованості передбачає наявність фінансових механізмів перерозподілу доходів на користь найменш забезпечених.

Слід сказати, що з просуванням суспільства по цивілізаційному шляху питання про соціальне благополуччя, якість суспільного та індивідуального добробуту стає все більш гострим. Цілком ймовірно, це пов'язано з підвищенням рівня загальної культури людини і суспільства, освіченості, стійкої диверсифікації товарів і послуг.

На жаль, на початку ХХІ століття небагато держав можуть бути віднесені до соціальних, а лише ті, де більшість населення досягла високого рівня життя, подушного споживання товарів і послуг, рівності в правах для всього населення, справедливого і соціально згуртованого суспільства. До таких країн можуть бути віднесені Швеція, Норвегія, Японія, Швейцарія, ФРН, Франція та ін.

2. Історія та сутність соціального благополуччя

Соціальне благополуччя – це об'єктивне суспільне явище, детерміноване повсякденними умовами життєдіяльності людей, в яких вони задовольняють свої потреби, реалізують життєві плани і соціальні очікування. Соціальне благополуччя відноситься до фундаментальних категорій теорії соціальної роботи. У цій категорії виділяють два аспекти: *соціальний добробут людини і соціальний добробут суспільства*.

Індивідуальне визначення благополуччя людини досить складне, адже в структурі особистості людини присутні три елементи: фізичне, соціальне і духовне. Їх неможливо відривати один від одного при вивченні суб'єктивного благополуччя. Саме єдність їх стає фактором суб'єктивного благополуччя.

Історично соціальне благополуччя було пов'язано з економічною наукою і розумілося у вузькому сенсі, як забезпеченість людини і суспільства матеріальними благами. В економіці соціальне благополуччя прирівнювалося до матеріального добробуту. У найзагальнішому наближенні в історії економічних вчень можна виділити два протилежні підходи до забезпечення соціального благополуччя громадян.

Перший підхід представлений класичною школою політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус). Вчені цього напрямку вважали, що досягнення загального благополуччя можливо через досягнення благополуччя окремого індивіда, що переслідує свої егоїстичні цілі у вільній конкуренції на ринку, заснованому на поділі праці. Таким чином, у разі, якщо всі люди прагнуть до приватного благополуччя і діють з метою власного збагачення, то суспільство в цілому процвітає.

Другий напрямок економічних поглядів на соціальне благополуччя пов'язано з соціалістичною традицією (К. Маркс), яка заперечує можливість досягнення загального соціального благополуччя в умовах економічної нерівності, що породжується егоїстичними діями окремих індивідів на нерегульованому ринку. Соціальне благополуччя суспільства можливо тільки на основі громадського володіння власністю і регулювання економіки в інтересах всього суспільства.

Сучасна наука кінця ХХ – початку ХХІ ст. значно розширила трактування соціального благополуччя і чіткіше окреслила коло проблем в цій сфері. Крім матеріального добробуту в соціальне благополуччя включені

і такі характеристики життя суспільства, як здоров'я населення, освіта, безпека, свобода, соціальна згуртованість, суб'єктивне відчуття благополуччя та ін. І якщо економісти минулого бачили проблему соціального благополуччя в макроекономічних масштабах, то сучасні дослідники акцентують увагу на соціальне благополуччя конкретного індивіда як виробника і, головне, споживача благ і послуг.

Соціальне благополуччя є складною категорією, яка склалася на стику різних наукових дисциплін – філософії, етики, економіки, права, соціології, політології, медицини та ін. Комплексність даного поняття вимагає системного підходу до його вивчення, що припускає дослідження елементів, що утворюють його структуру і розкриття взаємозв'язків між ними.

Часто виділяють п'ять аспектів благополуччя людини: фізичне здоров'я, доходи і добробут, соціальні відносини, відсутність депресії, робота і вільний час. Така структура була виділена при підрахунку індексу благополуччя Gallup-Healthways (Gallup-Healthways Well-Being Index).

Джеймс Хартер і Том Рат в книзі «Все відмінно! П'ять елементів благополуччя» як елементи благополуччя виділяють професійне, соціальне, фінансове, фізичне і благополуччя в середовищі проживання.

Професійне благополуччя – це задоволення від того, що ми робимо щодня, виконуючи свої професійні обов'язки, незалежно від того, працюємо ми на підприємстві, в установі, аудиторії, на заводі та ін.

Соціальне благополуччя – це найвища соціальна цінність, соціальний ідеал, область соціальної оптимальності, з якою пов'язані життєво важливі інтереси людства. Прагнення до досягнення соціального благополуччя в усі часи було стійкою мотивацією активності соціальних суб'єктів. Сучасне розуміння сутності і змісту соціального благополуччя пов'язується з перебуванням в межах цивілізації, максимально ефективним використанням її благ, оптимальним здійсненням життєдіяльності в умовах високих темпів розвитку постіндустріальної, інформаційно-освітньої епохи.

Фізичне благополуччя – це міцне здоров'я і достатній обсяг сил для того, щоб справлятися з повсякденними справами. Люди з високим рівнем фізичного благополуччя успішно підтримують своє здоров'я. Вони регулярно виконують фізичні вправи і тому відчують себе краще. Вони вибирають корисні продукти, які забезпечують їх енергією і сприяють чіткому мисленню. Вони достатньо відпочивають, щоб дати мозку можливість обробити інформацію, отриману за день, і вдало розпочати наступний день.

Щастя не купиш за гроші, але бути щасливим непросто, якщо людина не в змозі задовольнити свої базові потреби. Стосовно іншого, кількість грошей впливає на благополуччя менше, ніж фінансова захищеність і вміння розпорядитися своїми коштами. Люди з високим рівнем *фінансового благополуччя* раціонально розпоряджаються власними коштами і ви-

трачають гроші розумно. Вони купують враження, не обмежуючись придбанням матеріальних благ, і витрачають гроші не тільки на себе, а й на інших. В основному вони задоволені своїм рівнем життя.

Фізичне благополуччя людини пов'язане зі станом здоров'я в довгостроковій перспективі. Засвоюючи корисні звички і приймаючи розумні рішення щодо способу життя, режиму харчування, фізичного навантаження і сну, вона відчуває себе здоровішою і енергійнішою, краще виглядає і живе довше.

Благополуччя в середовищі проживання. Людина повинна відчувати себе в безпеці там, де вона живе, не сумніватися в якості води, яку п'є, і повітря, яким дихає. Крім того, їй потрібен будинок, який відповідає її потребам, і співтовариство, яким вона може пишатися. Коли вона бере участь в житті суспільства, це приносить користь не тільки тим, хто її оточує, але і їй самій. Добрі вчинки сприяють більш тісній соціальній взаємодії, роблять її існування більш значущим і осмисленим, а спосіб життя – більш активним. Благополуччя в середовищі проживання – це причетність до життя суспільства і зацікавленість в тому, що відбувається навколо.

Люди з високим рівнем добробуту в середовищі проживання живуть, відчуваючи себе в безпеці. Вони пишаються своїм співтовариством і відчувають, що воно рухається в правильному напрямку. Найчастіше це породжує у них бажання служити суспільству, вносячи в його діяльність довгостроковий вклад.

Соціальну безпеку в найширшому сенсі можна розуміти як стан суспільства і соціальних інститутів, при якому забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній потенціал соціально-економічного та соціально-політичного розвитку навіть в несприятливих умовах протікання внутрішніх і зовнішніх процесів.

Доцільним є виділення в структурі як особистого, так і суспільного соціального благополуччя таких компонентів, які б відповідали ключовим сферам життєдіяльності людини і суспільства: *економічній, соціальній, політико-правовій та культурно-духовній.*

До економічної складової соціального благополуччя можна віднести матеріальний добробут і його суб'єктивну оцінку (відсутність або мінімальний рівень як абсолютної, так і відносної депривації будь-яких значущих для індивіда благ), доходи, рівень споживання, житло, безпека і свобода діяльності як підприємця або найманого працівника, праця і зайнятість і ін.

До безпосередньо соціальних компонентів соціального благополуччя відносяться, в першу чергу, соціальний капітал людини, її соціальні ролі і статуси, суб'єктивна задоволеність ними. Також сюди можна віднести професію людини.

Політико-правові компоненти соціального благополуччя можуть бути представлені політичними правами і свободами, наявністю законодавчого їх закріплення і фактичного виконання, суб'єктивними оцінками власних прав і свобод.

Культурно-духовна складова соціального благополуччя пов'язана з широким спектром явищ: свободою волі, свободою віросповідання, доступністю досягнень світової і національної культури, можливістю духовно-морального розвитку, сферою дозвілля.

3. Інтегральні і комплексні індекси оцінки соціального благополуччя

При оцінці соціального благополуччя фахівці різних напрямків використовують в своїй роботі *інтегральні, системні, комплексні показники*, що відображають всі аспекти соціального благополуччя. Найбільш поширеним та популярним серед них є **Індекс людського розвитку**, що був розроблений та впроваджений ООН в 1990 р. (до 2013 р. мав назву Індекс розвитку людського потенціалу).

Індекс людського розвитку (ІЛР) – це інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння та вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості та довголіття як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. При підрахунку ІЛР враховуються 3 види показників:

- 1) очікувана тривалість життя;
- 2) рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання;
- 3) рівень життя, що оцінюється через валовий національний дохід (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності в доларах США.

Базою для вимірювання ІЛР на відміну від попередніх досліджень соціального розвитку суспільства були не тільки дані щодо ВНД, а й такі важливі показники, як досягнення в галузі охорони здоров'я та освіти. ІЛР складається за даними офіційної статистики досліджуваної країни, тому отримані результати можна вважати досить об'єктивними і такими, що піддаються перевірці.

Для визначення ІЛР необхідно виділити три основні напрями, за якими вимірюються досягнення тієї чи іншої країни:

– *здоров'я і довголіття* оцінюються за допомогою показника очікуваної тривалості життя при народженні (скільки років доведеться прожити поколінню, народженому в певний рік, якщо рівень повікової смертності протягом всього життя не змінюватиметься);

– *доступ до знань* вимірюється за допомогою середньої тривалості навчання (середня кількість років освіти, отриманої особами у віці 26 років і старше протягом усього життя) і очікуваної тривалості навчання (кіль-

кість років освіти, яку може отримати дитина, яка досягла офіційно встановленого віку вступу до школи, якщо протягом її життя збережуться домінуючі тенденції щодо показників охоплення населення освітою);

– *рівень життя* визначається за допомогою показника ВНД на душу населення (сукупний дохід економіки, отриманий в ході виробництва і володіння факторами виробництва розділений на середню чисельність населення країни).

Описані вище показники несуть в собі детальну (в сукупності) і в той же час спеціалізовану (окремо) інформацію, яка має суттєве значення при виборі пріоритетних напрямків в програмі соціальної політики сучасної держави та враховується при складанні багатьох законопроектів. Стан системи охорони здоров'я, системи освіти і рівня життя населення не тільки відображають добробут соціуму з усіх сторін, але також впливають на позитивне функціонування один одного і разом з тим ведуть до успішного розвитку інших суміжних сфер суспільства.

Завдяки об'єктивним оцінкам ІЛР є основним індикатором соціального благополуччя людини і суспільства. Для оцінки соціального благополуччя населення можуть також використовуватися набори індикаторів, що характеризують ті чи інші складові благополуччя.

Одним із найбільш популярних став **Міжнародний індекс щастя** (Happy Planet Index), вперше розрахований в 2006 р. серед 178 країн світу. Цей індекс відображає добробут населення і стан навколишнього середовища в різних країнах світу. Він був запропонований Фондом нової економіки (англ. *New Economics Foundation*). Головне завдання індексу – відобразити «дійсний» добробут націй. Для порівняння рівня життя в різних країнах використовуються значення валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення або ІЛР, але ці індекси не завжди можуть відобразити реальний стан речей. Зокрема, порівняння значення ВВП вважається недоречним, оскільки кінцева мета більшості людей не бути багатими, а бути щасливими і здоровими.

Індекс щастя включає в себе чотири групи показників:

1) *суб'єктивне благополуччя* (використовуються результати всесвітнього опитування Gallup, питання «Драбина життя»; під час опитування респондентам задається питання: «Уявіть собі сходи, де 0 означає гірший з можливих варіантів життя, а 10 означає кращий з можливих варіантів життя. На якій сходинці між 0 і 10 ви зараз перебуваєте?»);

2) *очікувану тривалість життя*;

3) *ступінь нерівності населення* однієї країни за тривалістю життя і суб'єктивними оцінками благополуччя;

4) *екологічне навантаження* / екологічний слід (вимірюється в гектарах землі в розрахунку на одного жителя країни), необхідне для стійкої підтримки рівня споживання в країні.

Наступним показником, *за версією Gallup World Poll* (Світове опитування Gallup), може бути **показник соціального благополуччя**, який включає в себе 16 різних індексів життєдіяльності людини, а саме: індекси правопорядку, їжі та притулку, особистої економічної ситуації; особистого здоров'я; громадянської залученості; благополуччя (процвітання, труднощів, страждань; позитивні події, негативні події), індекс довіри до національних інститутів (армія, правосуддя, система виборів і ін.), корупції, розвитку молоді, базових потреб спільноти, різноманіття, оптимізму, використання респондентами електронних засобів комунікації, насильства; релігійності.

Організація економічного співробітництва і розвитку становить власний **рейтинг «Індексу кращого життя» («OECD Better Life Index»)** за 11 параметрами: житло, дохід, робота, співтовариство, освіта, довкілля, залученість у громадянську активність, здоров'я, задоволеність життям, безпека, баланс роботи та відпочинку. Існують і національні індекси соціального благополуччя (наприклад, Австралійський індекс благополуччя **HALE (Herald / Age Lateral Economics Index of Wellbeing)** та ін.

Соціальне благополуччя може бути виміряно в об'єктивних **показниках рівня і якості життя**, проте не вичерпується ними, оскільки якість життя включає в себе суб'єктивні оцінки благополуччя людини і суспільства.

Під рівнем життя прийнято розуміти сукупність показників зі сфери економіки та зайнятості, в тому числі: ВВП на душу населення; рівень безробіття; рівень інфляції; тривалість людського життя; співвідношення прожиткового мінімуму і середньої величини пенсійних виплат; кількість громадян «за межею бідності»; співвідношення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму. Рівень життя, таким чином, є об'єктивним показником середовища життєдіяльності людини, її розвитку і комфорту. У той же час показник рівня життя – кількісний показник і не відображає багатьох аспектів діяльності людей (так, частка ВВП на душу населення при мінімальних витратах держави на соціальну сферу не впливає на загальне самопочуття окремого громадянина).

Якість життя – більш широке поняття, що інтегрує, крім матеріальної забезпеченості, забезпеченість соціальними послугами, здоров'я, безпеку, екологію місця проживання та інші показники. Сьогодні в науковому співтоваристві немає єдності думок з приводу визначення поняття «якість життя». Різні підходи до розуміння даної категорії сформовані на стику філософських, економічних, соціальних і політичних ідей і теорій, що включають як об'єктивні (якість навколишнього середовища), так і суб'єктивні підходи (сприйняття якості навколишнього середовища через призму особистісних ціннісних установок і переживань). Подібного підходу дотримується Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), визначаючи якість життя як нематеріальні аспекти життя людей.

4. Детермінанти, що визначають соціальне благополуччя

Феномен соціального благополуччя є складним і включає багато елементів, що дозволяє розглядати його системно: як відкриту самоорганізовану систему, схильну до впливу безлічі факторів зовнішніх систем.

У зв'язку з комплексним, системним характером соціального благополуччя вкрай складно *однозначно виділити ті чи інші детермінанти (фактори)*, що призводять до його досягнення для людини і суспільства. У найбільш загальній класифікації всі чинники досягнення соціального благополуччя можна *розділити на зовнішні і внутрішні*.

До *зовнішніх факторів* досягнення соціального благополуччя належить інституційне середовище, що включає в себе економічні інститути, що забезпечують гідний рівень задоволення матеріальних потреб, правові інститути, що гарантують права людини і особистості, ефективно функціонуючі інститути праці і зайнятості, що надають людині можливість досягати бажаного рівня соціального благополуччя, інститути соціального захисту і підтримки населення, відкриті і працюючі інститути ("ліфти") соціальної мобільності та ін. Від рівня розвитку названих інститутів і їх структур багато в чому залежить благополуччя конкретної людини і суспільства в цілому.

Внутрішні чинники соціального благополуччя пов'язані з його суб'єктивними характеристиками, відчуттям людиною свого щастя/нещастя, задоволеності/незадоволеності життям. До цих факторів можна віднести як особистісні психологічні характеристики, такі, як темперамент і характер людини, так і її соціальні установки, очікування і уявлення. Так, життєрадісна, оптимістично налаштована людина за інших рівних обставин сприймає свій рівень соціального благополуччя як вищий, ніж людина з депресивним або катастрофічним типом мислення. Також до внутрішніх чинників можна віднести очікування людини з приводу свого майбутнього. Доведено, що люди, які бажають отримувати дохід, що набагато перевищує їх реальний, значно нещасливі тих людей, у яких різниця між реальним і бажаним доходом невелика.

Крім того, важливим фактором відчуття власного благополуччя є відчуття соціальної значущості (працюючі пенсіонери живуть довше, ніж непрацюючі і незатребувані в соціумі) і позитивна оцінка свого соціального статусу. До внутрішніх факторів соціального благополуччя можна віднести і соціальний капітал людини. Під соціальним капіталом розуміють «сукупність реально і потенційно наявних ресурсів, які людина використовує, користуючись своїм членством в соціальних мережах».

Серед внутрішніх чинників соціального благополуччя слід зазначити такі важливі фактори, як *соціальне здоров'я людини і суспільства, соціальна згуртованість, успіх, щастя людини та ін.* Це має значуще значення для забезпечення соціального благополуччя в соціальній сфері.

Здоров'я є найважливішою характеристикою якості життя людини. Здоров'язберігаюча політика виступає невід'ємною частиною цілісної соціальної політики і направлена на забезпечення благополуччя людини. Недарма ще древні римляни говорили про взаємозв'язок здорового тіла і здорового духу. В аспекті соціального благополуччя ми розглядаємо здоров'я як взаємопов'язаний соціальний феномен індивідуального і громадського здоров'я.

Соціальне здоров'я людини розглядається в контексті взаємодії особистості і суспільства і визначається через наявність соціальних контактів і організацію гармонійної взаємодії особистості з соціумом. У зміст соціального здоров'я людини включається його соціальний досвід, в тому числі знання, вміння, навички. Основними механізмами формування соціального здоров'я особистості є процес соціальної адаптації, процеси соціалізації, інкультурації, соціального виховання.

Соціальний компонент здоров'я розкривається через стан благополуччя, задоволеності соціальними відносинами, адекватне сприйняття соціальної дійсності, прийняття і виконання соціальних норм.

Концепція соціальної згуртованості. Суспільство соціальної згуртованості – це суспільство, де всі переймаються проблемами скорочення розриву між бідними і багатими, де людина з її індивідуальними проблемами і потребами є наріжним каменем розвитку суспільства. У Раді Європи функціонує Департамент соціальної згуртованості, який розглядає питання боротьби з бідністю, захисту прав інвалідів, людей з проблемами психічного здоров'я, людей похилого віку і дітей, просуває ідеї національного добробуту.

Успіх – один з найбільш бажаних станів сучасної людини і соціально позитивна характеристика її діяльності. Успіх – це досягнення певних зовнішніх результатів, які для людини є доволі важливими: фінансовий добробут, становище в суспільстві, створення сім'ї, підтримання здоров'я, володіння різними престижними матеріальними цінностями. Проте успіх не є остаточною метою життя, наявність його ще не гарантує людині досягнення благополуччя. Існує інша мета, до досягнення якої свідомо прагне кожен – це щастя.

Щастя. Представники філософського знання вважають, що уявлення людини про щастя входять в сенсожиттєву систему її цінностей і виражають її сутнісне ставлення до світу. У філософії існує поняття *феліцитології* – вчення про досягнення щастя.

Англійський психолог М. Аргайл в роботі «Психологія щастя», що вийшла в 1987 році, розглядає *благополуччя як щастя*. Під благополуччям М. Аргайл розуміє дохід і стан здоров'я і вживає цей термін як синонім щастя. Він у своїй теорії «щастя» рекомендує шукати джерела щастя. Се-

ред пріоритетних він називає *соціальні взаємини, роботу і дозвілля*. До соціальних взаємин він відносить романтичне кохання, шлюб і дружбу як головні причини позитивних емоцій і щастя, а також психічного і фізичного здоров'я. Він пише: «... *робота приносить задоволення не тільки тому, що дозволяє отримати винагороду або досягти якихось інших цілей, але також і тому, що служить джерелом внутрішнього задоволення, а відносини з колегами по роботі сприяють соціальній задоволеності*». Що стосується дозвілля, то його автор розглядає також в контексті соціальних взаємин і уточнює, що дозвілля найбільшою мірою «піддається індивідуальному контролю» і, отже, може принести почуття задоволення життям від виконання найпотаємніших бажань.

І. С. Кон визначав щастя як моральне усвідомлення і такий стан людини, який відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті і усвідомості життя, здійсненню свого людського призначення.

Аналіз літератури показує, що в дослідженні щастя людей застосовуються *три підходи*:

- «*психологія щастя*» розглядає щастя як переживання, характеристику особистості як «щасливої людини»;

- «*аксіологія щастя*» – це «цінність, міра добра в житті людини, ідеал досконалості особистості і буття взагалі»;

- «*соціологічний підхід*» щастя розуміють як суспільне благополуччя.

Таким чином, в контексті трансформацій інституту соціальної роботи саме соціальне благополуччя виступає як стратегічна мета на всіх її рівнях і в ролі інтегрального показника її ефективності.

Соціальне благополуччя, таким чином, може бути визначено як:

- найвища соціальна цінність, ідеальний стан, до якого прагне суспільство і соціальна держава;

- особиста цінність – бажання людини задовольнити свої соціальні потреби і бути благополучним в суспільстві об'єктивно і в суб'єктивних відчуттях благополуччя;

- мета соціальної політики і соціальної роботи щодо досягнення бажаного оптимального стану суспільства;

- комплексний критерій, що характеризує рівень соціального, економічного, політичного і культурного розвитку суспільства.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. На сучасному етапі в структуру соціального благополуччя суспільства входять такі елементи, як рівень життя, що детермінується показниками сукупного доходу і прожиткового мінімуму, а також поняття якості життя, яке визначаються уявленнями про стан здоров'я та санітарного благополуччя населення, можливістю отримання необхідної медичної допомоги. Що є закономірним результатом виникнення в суспільстві соціальної держави?

- A. Еволюційний розвиток суспільних відносин.**
- B. Революційні перетворення в суспільстві.*
- C. Цілеспрямовані дії владних структур.*
- D. Активна дія на систему влади з боку інших держав.*
- E. Всі відповіді вірні.*

2. В сучасних умовах розвинені країни прагнуть створити моделі соціальних держав. Хто (що) є в соціальній державі найвищою соціальною цінністю?

- A. Суспільство в цілому.*
- B. Правлячий клас суспільства.*
- C. Окремі соціальні групи.*
- D. Громадянин цієї держави.*
- E. Людина, що живе на території даної держави.**

3. Прагнення до соціальної держави є одним з ключових положень політичних програм соціал-демократів. За що соціальна держава несе відповідальність?

- A. Соціальне благополуччя всіх членів суспільства.**
- B. Збереження мінімальних доходів населення.*
- C. Соціальну підтримку малозабезпечених верств населення.*
- D. Забезпечення високого рівня і якості життя середнього класу.*
- E. Забезпечення високого рівня і якості життя дітей.*

4. Соціальна держава – модель держави, політика якої спрямована на перерозподіл матеріальних благ відповідно до принципу соціальної справедливості заради досягнення кожним громадянином гідного рівня життя, згладжування соціальних відмінностей і допомоги нужденним. Яка модель соціальної держави забезпечує найбільший рівень бюджетних витрат на соціальні потреби суспільства?

- A. Ліберальна.*
- B. Корпоративна (континентальна).*
- C. Громадська (соціал-демократична).**
- D. Менеджеральна.*
- E. Всі відповіді вірні.*

5. Соціальне благополуччя – інтегральний показник ефективності функціонування соціальної сфери, відображення соціального самопочуття, рівня

добробуту, якості життя населення, індикатор соціальної безпеки суспільної системи в цілому. Що, на сучасного етапу в Україні, є пріоритетним завданням становлення соціальної держави;

A. Згладжування соціальної нерівності в суспільстві.*

B. Бюджетна підтримка неефективно працюючих бізнес-структур.

C. Надання матеріальної допомоги іншим державам.

D. Захист соціально-захисчених груп населення.

E. Збереження мінімальних доходів населення.

6. Соціальне страхування сприяє розвитку і формуванню соціального благополуччя у населення. Для якої категорії населення Україна активно підтримує систему соціального страхування?

A. Всі члени суспільства.*

B. Малозабезпечені верстви населення.

C. Забезпечені люди.

D. Неповнолітні.

E. Середній клас.

7. Згадка про соціальну державу міститься в конституціях та інших вищих законодавчих актах багатьох країн. Яку роль відіграє бізнес в соціальній діяльності?

A. Веде до незворотних витрат і зниження конкурентоспроможності фірми.

B. Забезпечує стабільну і ефективну діяльність фірми в довгостроковій перспективі.*

C. Погіршує економічні результати фірми, але покращує її суспільний престиж.

D. Збільшує прагнення отримання прибутку.

E. Немає вірної відповіді.

8. У сучасному світі соціальна держава є невід'ємною характеристикою будь-якої цивілізованої країни з демократичним режимом, в якій панує право. Хто є основоположником поняття соціальної держави?

A. Гегель.

B. Кант.

C. Маркс.

D. Л. Фон Штейн.*

E. Енгельс.

9. Соціальна відповідальність держави знаходить своє вираження в проведенні ефективної соціальної політики в інтересах:

A. Всіх членів суспільства.*

B. Незаможних верств населення.

C. Представників малого бізнесу.

D. Політичної еліти суспільства.

Е. Всі відповіді вірні.

10. Основний пріоритет соціальної держави: держава і економіка існують для людей, а не навпаки. Які саме рівні права забезпечує всім соціальна правова держава?

А. Гідне життя і вільний розвиток.*

В. Соціальну підтримку в складній життєвій ситуації.

С. Мінімальний рівень особистого добробуту.

Д. Академічну свободу.

Е. Вільне вираження думок.

11. Соціальне благополуччя є антиподом бідності, невлаштованості. Яка головна мета соціальної політики соціальної держави?

А. Максимально можливе задоволення соціальних потреб членів суспільства.*

В. Збереження мінімальних доходів населення.

С. Надання соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення.

Д. Забезпечення економічної безпеки і фінансової стабільності суспільства.

Е. Всі відповіді вірні.

12. Сутність соціальної держави піддається переосмисленню. В сучасних умовах вона розглядається не просто як рятівник, що є підтримуючою силою, а й як «активуючий» механізм. На яких принципах будується соціальна держава?

А. Соціальне благополуччя.

В. Соціальна справедливість.

С. Соціальна рівність.

Д. Забезпечення соціальних гарантій та ін.

Е. Всі відповіді вірні.*

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Дайте пояснення поняття «соціальне благополуччя» (індивідуальне і суспільне).
2. Історія формування поняття «соціального благополуччя».
3. Як ви розумієте соціальну державу і її сутність?
4. Роль і значення економічних підходів у формуванні соціального благополуччя.
5. Структурні компоненти соціального благополуччя.
6. Що мається на увазі під інтегральними, системними, комплексними методами оцінки «соціального благополуччя»? Перерахуйте основні з них.
7. Індекс людського розвитку (ІЛР), його показники, оцінка.
8. Міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index).
9. Регіональні особливості стану соціального благополуччя в світі.
10. Фактори, що визначають соціальне благополуччя.
11. Роль здоров'я, успіху і щастя населення в забезпеченні соціального благополуччя.
12. Основні положення методики оцінки якості життя населення.
13. Концепція соціальної згуртованості та її основна мета.
14. Успіх людини та її роль у соціальному добробуті.
15. Уявлення людини про щастя.
16. Чим визначене соціальне благополуччя як стратегічна мета суспільства.

Навчальне видання

СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ІНТЕГРАЛЬНІ ІНДЕКСИ ЙОГО ОЦІНКИ

***Методичні вказівки
до практичного заняття
для студентів спеціальностей
222 «Медицина», 228 «Педіатрія» з дисципліни
«Соціальна медицина, громадське здоров'я»
(Громадське здоров'я)***

Упорядники   Огнев Віктор Андрійович
                      Чухно Інна Анатоліївна

Відповідальний за випуск   В. А. Огнев

Редактор Е. С. Депрінда
Коректор Є. В. Рубцова
Комп'ютерна верстка О. Ю. Лавриненко

Формат А5. Ум. друк. арк. 1,3. Зам. № 20-33972.

**Редакційно-видавничий відділ
ХНМУ, пр. Науки, 4, м. Харків, 61022
izdatknmurio@gmail.com**

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавництв, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серії ДК № 3242 від 18.07.2008 р.